

Ne Kadar Uzak, O Kadar Yakın! Mimarlıkta Çevrimiçi Eğitimin Paradoksal Doğası Üzerine

Erdem Ceylan

“...And the perverted fear of violence chokes
a smile on every face
And common sense is ringing out the bells.
This ain't no technological breakdown
Oh no, this is the road to hell.”¹
The Road to Hell, Chris Rea

Paola De Simone, Çınar Mert ve Aziz
Serin'e adanmıştır.²

Paris'in banliyölerinden Chanteloup-les-Vignes'de 1990'lı yılların ortalarında cereyan eden ayaklanmalardan hareketle toplumsal sınıf farklarını ve ırkçılığı eleştiren *La Haine/Protesto* (Yön.: Mathieu Kassovitz, 1995) filminin açılış sekansında, “Bu film yapım sırasında ölenlere adanmıştır,” ibaresi okunur. Ardından anlatıcının sesi duyulur: “Bu, elli katlı bir binadan düşen adamın hikâyesi. Adam kendini rahatlatmak için, sürekli şöyle diyormuş: ‘Buraya kadar her şey yolunda.’ Önemli olan düşüş değil, yere çarpıştır.” Sonraki sahnelerden birinde filmin anti-kahramanları olan üç “uzak (Yahudi, Afrikalı siyahi ve Cezayirli Müslüman) ama yakın (yoksulluk ırksal farkları ortadan kaldırmıştır)” arkadaşın en sağduyulu olanı (içlerinde bedensel olarak en güçlüsü amatör boksör olan Afrikalı siyahi), Paris'in merkezdeki entelektüel mahallelerinden birinde sabote ettikleri bir sergi açılışı kokteylinden çıkarken sanat galerisinin sahibine “Hayır, kimse ölmedi. O zaman sorun yok. Her şey yolunda,” der. Gerek filmde, gerekse Paris banliyölerindeki ayaklanmalarda birileri ölecektir. Ölmelidir, çünkü ancak ölüm varsa meseleyi ciddiye alırız. Oysaki o ölümler bile yöneticilerin ve kitlelerin ortada bir sorun olduğu gerçeğinin farkına varmasını sağlayamayacaktır. Filmin kapanış sekansında anlatıcının sesi yeniden duyulur, ancak bu kez hikâye birey ölçeğini aşmıştır: “Bu, düşen bir toplumun hikâyesi...”

Küresel ölçekteki Covid-19 pandemisinin tıbbi, psikolojik, toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel etkileri ve “yeni normal”e dönüş senaryoları hakkında pek çok düşünür³ ve

uzman görüşlerini bildirdi. Ancak insanların pek çoğunu evlerine, ofisteki projelendirme pratiğini ve üniversitedeki mimarlık eğitimini dizüstü bilgisayarların, tabletlerin ekranlarına hapseden, kentlerdeki gündelik hayat pratiklerini radikal biçimde sekteye uğratan bu süreç mimarlık çevrelerinde hararetli tartışmaların doğmasını sağlayamadı.⁴ Bu durumun ortaya çıkmasında, mimarlığın eleştirel gücünde 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren beliren erozyonun ve yine mimarlığın, bu erozyonla eş zamanlı gerçekleşen neoliberal politikalar ve dijital teknolojilerle desteklenmiş iletişim ve bilişim kültürüne mükemmel biçimde eklenmesinin payı büyük kuşkusuz. Ancak belki aslan payını –Gilbert Keith Chesterton'ın işaret ettiği üzere– “en çok paradokslar içinde teselli bulan” insan doğasına teslim etmek gerekir. Ne de olsa modern sonrası zamanların, büyük anlatıların, ideallerin, ideolojilerin, ilkelerin, giderek etik duyarlılıkların bile seslerini bastıran gürültüsüne; bilgiyi veriye çeviren neoliberal politikaların, insanın ve doğanın varoluşunun tüm yönlerini ekonominin boyunduruğuna teslim eden kural tanımazlığına ancak çelişkilerden oluşan bir muğlaklık aracılığıyla eşlik edilebilir.

Neredeyse pandemi başlar başlamaz bir başarıymışçasına istahla devreye sokulan çevrimiçi eğitim –az sayıda mimarlık fakültesinde “arkaik” çekincelerle karşılaşmışsa da– pandemi koşullarının sürmesini varoluşu için bir meşruiyet zemini olarak kabul etmekte, bilgisayar ve internet kullanımına bağımlı –küresel ölçekli– toplumun bir parçası haline gelmiş mimarlık eğitmenlerinin ve öğrencilerinin pedagojik kültürlerini hızla ve radikal biçimde dönüştürmektedir. Bu noktada, eğitim sürecini halen kuramsal bilgiden çok –yer, konstrüksiyon ve malzeme– sorunsallaştıran, tektoniğe değer veren–yapma bilgisinin belirlediğini, sürecin eksenini uygulamalı derslerle atölyedeki proje derslerinin inşa ettiğini iddia eden, yeri geldiğinde –aslında çoktan ölmüş⁵ olan– üniversite eğitiminin en önemli değerinin öğrenciler arası toplumsallaşma ve paylaşım olduğunu savunan mimarlık

akademyasının çevrimiçi eğitimi tüm boyutlarıyla tartışmadan benimsemesine, dahası teşvik etmesine karşı eleştirilerin ve yeni kavramların geliştirilmesinin aciliyeti söz konusudur. Aksi takdirde “kendilerini gereğinden fazla ciddiye alan”⁶ mimarların/mimar akademisyenlerin, dağarcıklarının güncel teknolojik ilerlemelerle eş zamanlı ve paradoksal biçimde gerçekleşen ölümcül yabancılaşmayı ifade edecek terimlerle donanmamış olduğunu fark etmelerinin ağır travmatik sonuçları yakındır. Mimarlık pratiğinin sermayeyle ilişkisi içinde çizim programları, üç boyutlu yazıcılar, yapı enformasyon modelleme sistemleri vb. teknolojik gelişmeler aracılığıyla kapitalizmin neoliberal versiyonunun egemenliğine girmesi bir noktaya kadar anlaşılabilir. Ancak mimarlık eğitiminin, çevrimiçi eğitimin kitle iletişim sistemlerine bağımlı yöntem ve araçlar üzerinden nekrokapitalizmin⁷ dümen suyuna girmesinin eleştirel bağlamda tartışılması akademyanın önünde bir sorun olarak duruyor.

Çevrimiçi eğitim, “uzaktan” eğitim değildir; başka deyişle, bir mesafe meselesi değildir. Her şeyden önce teknolojik bir “aracı”ya doğrudan bağlıdır. Dahası, söz konusu iletişim aracının dilsel/görsel kod ve dizgeleriyle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle mimarlıkta çevrimiçi eğitim tartışmasının mimarlık akademisyeni ve mimarlık öğrencisini olduğu kadar, iki taraf arasındaki iletişimi sağlayarak iki tarafı birbirine yaklaştıran, ama aynı zamanda söz konusu iki tarafın arasında konumlanarak iki tarafı birbirinden uzaklaştıran aracıyı da sorunsallaştırması gerekir; hatta Marshall McLuhan’dan itibaren mesajın aracın kendisi olduğu söyleminden hareketle bilgisayarın ve ekrandaki imgeler bombardımanının gerek çağdaş görsel kültür, gerekse mimarlık kültürü üzerindeki olumsuz etkilerini de. Oysa mimarlık tasarım ve eğitiminin hemen her aşamasında var olan temsilin, temsil araç ve yöntemlerinin kaderi paradoksal bir biçimde görünmez olmak, yalnızca aşılması gereken teknik bir evre muamelesi görmektir. Öte yandan mimarlık eğitimi çeyrek yüzyıldır giderek daha fazla bilgisayara teslim olmakta. Mimarlık eğitmenleri arasında çizim programlarını ve fareyi ileri bir eskiz kalemi modeli, ekranı ise daha inceltirilmiş bir eskiz kâğıdı olarak görenlerin sayısı azımsanmayacak düzeyde⁸; mimari proje sürecinin ve tesliminin, sağladığı tüm çizim yapma, arşivleme ve sınıflandırma kolaylıkları uğruna mimarlık öğrencisinin imgelemine ket vurduğunu, tasarımını mimari temsil araç ve

yöntemleri arasında özgürce dolanarak ifade etme hakkını elinden aldığını görmezden gelenlerin de. Oysa öğrencinin bu haktan mahrum bırakılması mimarlığı yarısı imgeler yaratma, diğer yarısı da insanları bu imgelere inandırma etkinliğine indirgemenin motorudur. Tam da bu nedenle, mimarlık eğitimi ve pratiğindeki görme rejimlerinde dijitalleşmeyle birlikte gerçekleşen dönüşümlerin, görüntünün/görmenin ölçümü (videometri), bilgisi (videoloji), tahakküm ilişkileri (videokrasi) ve alanı (videotopya) bağlamında çözümlemesi aciliyet taşımaktadır. Fakat asıl büyük sorun, mimarlık eğitmenlerinin; görünümünün yüzeyselliğinin nedensellik bağlarının derinliğinin yerini aldığı, gerçekliğin nesnel kriter, standart ve ölçütler aracılığıyla belirlenmesinin olanaksızlaştığı, bilimsel bilgiye karşı kanı, inanç ve görüşlerin palazlandığı “hakikat sonrası” çağda öğrencilerin kendilerini giderek, daha gerçekmiş gibi görendükçe aslında gerçeklikten bir o kadar uzaklaşan görseller üretmenin –ki çoğu temsillerin temsillerinin temsilleri aslında– tasarlamak olduğuna inandırmalarındaki paradoksal durumun tehlikelerini tartışmaktan kaçınmaları belki de. Veya bundan böyle, sunumun güvenilir olduğunu göstererek hayatta kalmaya çalışmaları.⁹ Bu bağlamda, akademyadaki bu tıkanıklığın nedeninin Michel Foucault’nun bir insanın kendisinin hem öznesi hem de nesnesi olamayacağı tespitine dayandığını ileri sürmek oldukça inşafı bir yargı olacaktır, herhalde. Fakat yine de çevrimiçi eğitimin mimarlık, tıp vb., uygulamaya¹⁰ dönük disiplinlerde öğrenciyi yeterli seviyede donatamayacağının bilincinde olmalarına rağmen bu modeli tartışmaya açmaktan kaçınan akademisyenlerin yaman çelişkisinin masaya yatırılması gerekiyor.

Franz Kafka’ya, mektubunda “Olmamasına razıyım. Oluyormuş gibi olmasın yeter Mile-na!” yazdıracak (paradoksal olarak uzak durarak) hakikate ulaşma arzusunu günümüzde bulmanın zorluğu ortada. Öte yandan moda tasarımcısı Alessandro Michele’nin İtalyan lüks giyim firması Gucci’nin 2020/2021 kış koleksiyonu için hazırladığı, 140 avroya satışa sunulan bazı yerleri kaçmış siyah külotlu çorap “gerçekmiş gibi olma”nın ne kadar pahalı olduğunu kanıtlamakta. Bu bağlamda, bütün marifeti “eğitilmiş gibi” olmaktan, orijinali mükemmellik iddiasıyla taklit¹¹ etmekten ibaret olan çevrimiçi eğitimin bir yandan teknik olanaklarından yararlanarak eğitimin gerek içeriksel, gerekse biçimsel anlamda firesiz sürdüğünü savunmak, öte yan-

dan apaçık olumsuzluklarına karşı eleştirel bir söylem geliştirmek, başka deyişle teknolojinin ivmesiyle ilişkimizin ontolojik boyutlarını sorgulamaktan kaçınmak da ancak günümüzün kaygan akademik ortamına ait bir olgu olsa gerek. Douglas Coupland, küresel ölçekli internet ağının kamuya sunulduğu yıl yayımlanan *Microserfs* (1995) romanında, Microsoft firmasının örgütlenmesini feodal bir yapıya benzetmişti. Görünen o ki, insanlar bilgisayar ekranlarındaki imgeleri kabaran iştahla tükettikçe, siberuzayın derinliklerine doğru dizüstü/masaüstü bilgisayarlarının ekranlarından yola çıktıkça, adı “sosyal” olsa da aslında asosyalliği besleyen medyada “sörf”¹² yaptıkça kabuğu demokratik, içi feodal olan yapının gönüllü kölelerine dönüşüyorlar. Böylece küresel ölçeğe ulaşmış pandemi, iklim, işsizlik, iltica, terör, yoksulluk, gerçeklik krizlerinin ortasında bile Microsoft, Apple, Facebook, Amazon ve Google’dan oluşan beşlinin değeri 5 trilyon doları aşabiliyor. Neyse ki Fazıl Hüsnü Dağlarca, “Çağlar birbirini görse, / Ortaçağ yüzüne tükürürdü Uzayçağının...” diyerek almıştı *Utanç Kesiti*’ni tarihin.

Mimarlık okullarında bir heyula geziyor: dijital kültür heyulası. Her geçen gün daha da gerçekmiş gibi görünen imgeler üreten çizim programları, mimarlık öğrencilerinin imgelemine çoraklaştırırken saf amatör tutkularını, piyasanın işleyiş kurallarına teslim olmuş, parlak ambalajlarıyla göz kamaştıran devasa mimarlık endüstrisinin hizmetine sunuyor, iş hayatından önce. Öte yandan öğrenciler, akademisyenler her gün Arkitera, Dezeen, ArchDaily, Designboom, Divisare vb. internet portallerindeki giderek aynılanan¹³ imgeler arasında yaptıkları gezintilerini özgürlük olarak algılıyorlar. Müstakbel Autocad-Lumion prekaryası da, akademik prekarya da gözlerini –Umberto Eco’nun– “internet/bilgisayar aristokrasisi”nin yerine dikmiş. Gündelik hayat için gerekli tüm kodları görsel medyadan devşiren bir kuşağın mensubu ancak gördüğünde ve görüldüğünde tanımlanabiliyor çünkü. Bu bireyin mümkünse dijitalleştirilerek (ve görselleştirilerek) enformasyona dönüştürülmüş bilgiyi tüketmek için zamanı da kısıtlı üstelik. Dahası, bir yandan dijital enformasyonun hızla artan üretimi ve tüketimi için gerekli enerjinin elde edilememesi durumunda insanlığın karşı karşıya kalacağı felakete¹⁴ doğru sürükleniyor, öte yandan enformasyon teknolojilerinin kendisinin doğal gerçekliğini dönüştürmesine tanık oluyor. Enfosferdeki¹⁵ her bir veriye ulaşabiliyor, ama hiçbirini hafızasında tuta-

mıyor. Sonsuz iletişim ağında herkese bağlı görünüyor, ama yalnızca belli topluluklarla iletişim kuruyor. Çünkü deneyimlerimizden ve kültürel bağlarımızdan koparak kültür endüstrisini kuran kitle iletişim araçlarının etkisine giren, mekân ve zamandan bağımsızlaşan görme rejimimiz bizim, yalnızca “bizim gibi görenler”le bir arada olmamıza tahammül ediyor. Böylece algımız sınırlanıyor ve sürekli ve hızla yenilenen imgeler konstelasyonunda anlam¹⁶ silinirken tüm tasarımlar kaçınılmaz biçimde birbirine benziyor. Dahası, gerçek ile temsil arasındaki yarığın kapatılamazlığını algılanabilir kılan, bu kapatılamazlığın üzerini kapatmaya yeltenmeyen tüm temsil araç ve yöntemlerinin hızla erimesi mimarlık eğitimini bir dilden yoksun bırakmakta. Slavoj Žižekvari bir deyişle, aslında özgür olamayışımızı ifade edecek dilden yoksunlaştığımız için kendimizi özgür hissediyoruz. Dahası, bu dilsizlik, tasarımın *ludere causa ludendi*¹⁷ kaynaklı farklılaştırıcı ve eleştirel yönünü de sakatlıyor. Bu bağlamda çevrimiçi eğitimin, tam da öğrenciyi ve akademisyeni bu dilsizliğe mahkûm ettiği, pandemi öncesi eğitim ile pandemi sonrası eğitim arasında kesintisiz bir süreklilik yanılısamı¹⁸ çizen bir maske/makyaj olduğu için eleştirilmesi gerekiyor.

Çevrimiçi eğitimin elbette bazı avantajları da oldu: Öğrenciler uygulama ve proje dersleriyle karşılaştırıldığında kuramsal derslerde zaman ve mekândan bağımsızlık, kaynakların aktarımındaki kolaylıklar ve “mesafe tanımayan” konferanslar sayesinde daha başarılı oldular. Elbette bu gelişme de yeteneği silikleşmiş, rutine endekslenmiş, geçer puanı almakla yetinen “ortalama”¹⁹ öğrencinin yaratılması projesine hizmet etti. Çevrimiçi eğitim üstmodernliğin çelişkileriyle yapılandırılmış mekânının²⁰ pedagojik karşılığı olarak adeta –hafızasız ve eskiyle ilişkilenemeyen– bir “yok-eğitim” veya “eğitim-olmayan”dı: Yalnızca sisteme giriş ve çıkışta kimliklenen, toplumsallaşan, “yer/el”leşen sonra ortadan kaybolan müşterilerle iş görüyordu; vardı ama içinde organik bir toplumsallığa izin vermiyordu. Aynı zamanda çevrimiçi eğitimde atölyenin işleyişinde radikal bir eksen kayması da meydana geldi. Bir yaşam biçimi aktarım ortamı olan üniversitede atölye, öğrencinin, hiyerarşik düzenlemede kendisinden yukarıdaki proje yürütücüsünden değil, daha çok diğer öğrenciden öğrendiği bir paylaşım mekânıydı. Ortak çalışmanın imkânsızlaştığı, çok sesliliğin kısıldığı (kimi zaman görüntünün yanı sıra sesin

bile gelmediği), her öğrencinin kendi imgesine (profil fotoğrafı çerçevesi) hapsediği çevrimiçi eğitimde ise direksiyon, proje yürütücüsüne teslim edildi. Böylece “veba günleri”nde olmamıza rağmen işlerin yolunda gittiğine dair bir iyimserlik atmosferi hissetmemizi sağlayacak bir pseudo-iktidar inşa oldu. Öyle ki proje yürütücüsü, George Orwell’in distopik 1984 romanındaki *Big Brother* adlı denetleyicinin küçük bir kopyasına dönüştü, bir yandan ders takip formları aracılığıyla denetlendi, öte yandan öğrencisini evinde gözetledi.²¹ Bu noktada romandaki totaliter rejimin tüm değerlerin içini dışına çıkaran ünlü paradoksal mottolarını hatırlamamak ise imkânsızdı: “Savaş barıştır. Özgürlük köleliktir. Bilgisizlik kuvvettir.”²² Bilgi okyanusunda özgürce sürüklenmeyi sağlayacak grafik arayüz ve fare kullanan ilk kişisel bilgisayarların Macintosh adıyla piyasaya 1984 yılında Apple Computer Inc. tarafından sürüldüğünü bilmek de bir o kadar ironikti. Aslında olan, iplerin elimizde olduğunu sanmamızın eleştiri ve direnç kapasitemizi sıfırlayacağını bilen nekrokapitalist düzeneğin bir yandan tahakküm altına alırken öte yandan gülümseyen yüzlerinden birinin daha çevrimiçi eğitim aracılığıyla hayatımıza dahil olmasından ibaretti.²³ Öyleyse Neil Postman, Orwellvari felaket senaryolarından değil, Aldous Huxley’in *Brave New World/Cesur Yeni Dünya* romanındaki kehanetinden korkmakta haklıydı:

“Okumuş insanlar arasında bile yaygın olan inancın tersine, Huxley ile Orwell’in kehanetleri aynı şeye ilişkin değildi. Orwell’in uyarısı, dıştan dayatılan bir baskının bize boyun eğdireceği yönündedir. Huxley’in görüşüne göre ise insanları özerklikleri, olgunlukları ve tarihlerinden yoksun bırakmak için Büyük Birader’e gerek yoktur. Huxley’e göre, insanlar süreç içinde üzerlerindeki baskıdan hoşlanmaya, düşünme yetilerini dumura uğratan teknolojileri yüceltmeye başlayacaklardır. Orwell kitapları yasaklayacak olanlardan korkuyordu. Huxley’in korkusu ise kitapları yasaklamaya gerek duyulmayacağı, çünkü artık kitap okumak isteyecek kimsenin kalmayacağı şeklindeydi. Orwell bizi enformasyonsuz bırakacak olanlardan, Huxley pasifliğe ve egoizme sürükleyecek kadar enformasyon yağmuruna tutacak olanlardan korkuyordu. Orwell hakikatin bizden gizlenmesinden, Huxley hakikatin umursamazlık denizinde boğulmasından korkuyordu. (...) Huxley, Orwell’in 1984’ünde insanların acı çekerek denetlendiğine dikkat çekerken; *Brave New World*’de insanlar hazzla boğularak denetlenmektedirler. Kısacası Orwell bizi nefret ettiğimiz şeylerin mahvetmesinden korkarken, Huxley bizi sevdiği-miz şeylerin mahvedeceğinden korkuyordu.”²⁴

Çevrimiçi eğitim tüm bu çarpıklıkları değerlendirdiğimizde aslında “güncel-normal” dünya düzeninin hem belirtisi, hem de yapı taşı. Bu nedenle eskisinin yerine gözünü dikmiş yeni bir eğitim modeli olarak politik, toplumsal ve kültürel bağlamlarda öğrenci, aracı ve akademisyen üçlüsünün oluşturduğu sacayağı üstünde tartışılmayı gerektiriyor. Stockdale paradoksumuzdan²⁵ çıkarak dünyanın normaline dönmenin imkânsız olduğunun, içinde bulunulan durumun kısa vadede yeni normalimiz olacağının, daha doğrusu yerkürenin ve insanlığın maruz kaldığı bu olumsuz durumdan aslında “normal” olarak adlandırdığımız üretim/tüketim ilişkilerimizin, kapitalist ekonomi-politiğe göbekten bağlı hayat biçimimizin sorumlu olduğunun kabulü ise tartışmanın ön koşulu. Mimarlık pratiği de eğitimi ile birlikte bu süreçten sorumlu normalin, salgın hastalıkların yayılmasına uygun ortamı sağlayan küresel ölçekli kentleşmenin üreticilerinin başında geliyordu. Dolayısıyla tartışmada imge ekonomisini besleyen ve ondan beslenen mimarlık eğitimi ve pratiğinin dijital temsil araç ve teknikleriyle kurduğu ilişkinin eleştirel bir bakışla irdelenmesinin, güvenli ve sağlıklı bir gelecek “yeni normal”in kurulmasında kilit rol oynayacağı ortada. Açıkçası, çevrimiçi eğitimde derslerin ve özellikle mimari projelerin “eski normal”deki içerik ve kapsamla sürdürülebilmesinin eğitimin ideallerini hayata geçireceğine inanmanın, hayvansal proteine küresel ölçekli talebe arzın endüstriyel ölçekte büyükbaş hayvan yetiştiriciliği olmasının yarasaların habitatlarındaki ekosistemi bozmasının sonucunda beliren bu yeni zoonotik hastalığın pandemisinde yalnızca aşının bulunmasının sorunu ortadan kaldıracağına inanmaktan farkı yok. Bu inançları ister iyicil bir naifliğin, ister kötücül bir konformizmin sonucu olarak ele alalım, sonuçta mimarlığın da hayatın olağan akışında böylesine derin kesintilere neden olan bu sürecin ortaya çıkmasındaki payını görmezden gelemeyiz. Fakat içinde bulunduğumuz duruma dün yaptıklarımız yüzünden geldiğimizi savunan Angel Luis Lara’nın ifade ettiği gibi, “bu evlere kapanma durumu ataletimizin ve mekanikliğimizin normaldeki halini donduru-yorsa, biz de bu askıya alınmış zamandan ataletimizi ve otomatizmimizi sorgulamak amacıyla”²⁶ yararlanabiliriz. Kamu yararı ve bilimsel etik de zaten mimarlık eğitmenleri olarak acil görevimizin bu olduğunu haykırıyor. Bu nedenle mimarlık akademiasının derhal değer odaklı kapitalist gerçekliğin zincirlerinden özgürleş-

rek gerçek hayata temas edebilmesi, “yeryüzündeki yaşamı öldüren Batı uygarlığı”nın²⁷ mekânsal düzenlemeleriyle hesaplaşması, kapitalist olmayan bir hayatı gerçekleştirme arzusunu harekete geçirecek “edilgenleştirici uyuşukluğu aşacak söylemi” üretebilmesi gerekiyor. Benjamin Noys’un ifadesiyle, “*öğrenciler için, öğrenciler adına yazmaktır bu – yani birer öğrenci olarak hepimiz için.*”²⁸

Bu yazıyı yazmaz da, çevrimiçi eğitimin de mahkûm olduğu dijital imgeler sağanağında sorumsuzca ıslanmayı sürdürürsek mimari tasarımın pornografikleşmesini durdurmamız mümkün olmayacak. Naomi Wolf, porno mitini çözümlendiği ünlü makalesinde,²⁹ internet sonrasında tüm dünyanın pornografikleştiğini iddia etmişti. Wolf’a göre, porno insanın iştahını kabartmıyor, tam aksine cinsel arzuyu yok ediyordu. Dahası, pornonun şiddetli hücumu erkeğin libidosunun gerçek kadınlarla ilişkiye girmesini engelliyor, erkeklerin kadınları gidecek daha az “porno değeri”ne sahip varlıklar olarak değerlendirmelerine, kadınların ise kendilerini yetersiz hissetmelerine neden oluyordu. Mimarlık portallerinden fışkıran imgeler de öğrencinin saf mimarlık arzusuna ket vuruyor aslında, onun mimari tasarım erosunu cansızlaştırıyor, gerçek mekânlarla ilişkiye girmekten kaçınmasına yol açıyor. Çevrimiçi eğitim ise söz konusu ölü erosun pornografik imgesini ekrana hapsediyor. Wolf’un diğer bir önemli tespiti de insanlık tarihinde ilk kez internet çağında imgenin (temsil) gücü ve cazibesinin kadın çıplaklığını gölgede bıraktığına dairdi. Tam da bu nedenle günümüzde tüm çıplaklığıyla gerçek bir bina çirkin bir görüntüden başka bir şey değil. Oysa mimari tasarım sürecinden alınacak haz her şeyin ortada olmasına ve ulaşılabilir gibi görünmesine değil, bazı şeylerin gizemli, karanlık ve kutsal kalmasına bağlıdır. Bu nedenle mimarlıkta çevrimiçi eğitimi, atölyede halen gerçekliğe dokunmak için çırpınan eğitimin – öğrencinin imgeler repertuarını obezleştirerek³⁰–hormon takviyeli bir versiyonu olarak görmek yanlış olmayacaktır.

Çevrimiçi eğitimin yetiyecek bir yer varmışçasına dayatılmasının, “normal” olduğunu onaylamamız, beklenen, ama aslında yerküreyi gün geçtikçe geri döndürülemez doğal, ekonomik ve politik krizlerin merkezine hızla yerleştiren bir düzenin sürdürülmesine hizmet ettiğini itiraf etmeliyiz öncelikle. Dijital kültürün hayal gücümüzü güçlendirdiğini sandığımız noktada ahlaki hayal gücümüzün çöküşüyle karşılaşıyor,

buzulların erimesini, orman yangınlarını, ekosistemlerin çözülmesini, araçlarımızın “planlanmış eskime”ye³¹ teslim olmasını “normal” karşılıyoruz. Oysa “dünyada asla ‘normal’ bir insan olmadığı gibi, ‘normal’ bir zaman da olmadı. Normallik, ahlaki hayal gücümüzün sınırlandırılması için kullanılan bir kavramdır. Geri dönebileceğimiz veya geri dönmek isteyeceğimiz normal bir şey yok. Anormal zamanlarda yaşıyoruz. Anormal bir tepkiyi hak ediyorlar.”³² Mimarlık eğitiminin içeriği, mimari proje sorunsallarının etik çerçevesi radikal bir biçimde tartışılmadan kurgulanan bir çevrimiçi eğitim ise bu anormal zamana verilebilecek en normal tepkiydi aslında. Pandemi öncesindeki eğitimde olduğu varsayılan yakınlığın araya uzaklıklar girdiğinde imge üretimi ve tüketimine bağlı enformasyon teknolojileriyle ikame edilmesi idi. Jean Baudrillard, Amerika’nın Avrupa’dan mekânsal, etik, estetik, politik “başka”lığını kavramaya çalıştığı kitabına –hele modern sonrası zamanlarda– görüntüye asla güvenmememizi salık veren bir uyarıyla başlamıştı: “*Caution: Objects in this mirror may be closer than they appear.*”³³ Buradan hareketle çevrimiçi eğitimin uzağı yakın, yakını uzak gösteren bir ayna olduğunu ileri sürebiliriz. Nitekim mimari proje yürütücülerinin çevrimiçi eğitimde kullanılan arayüzlerde öğrencilerin çizimlerine daha rafine müdahale edebilmelerini sağlayacak teknik donanımı talep etmelerinin altında yatan dürtü de yalnızca (hocanın) çizme(si) eksenli mimari proje geleneğinin kazandırdığı alışkanlıklardan kaynaklanmıyordu. Yürütücü daha incelmış bir çizim programının öğrencisiyle arasındaki mesafeyi kısaltacağına inanıyordu. Oysa pandemi koşullarının eğitimde yarattığı kesinti, “normal”in zaten olması gereken olduğu kabulünden kaynaklı konformizmin altının oyulması için gereken eleştirel mesafeyi sağlayabilir, gündelik hayatın akışındaki zorunlu yavaşlama akademyanın mimarlık eğitimini baştan sorgulaması için gerekli zamanı ve zihin açıklığını yaratabilir, doğanın yerini alan insan üretimi yapay doğanın “görsel ontoloji”sinin³⁴ irdelenmesi için uygun zeminin hazırlanmasına hizmet edebilir, direksiyonu başka yöne çevirmek için frene basmaya yardım edebilirdi. Ama bu fırsat kaçtı.

Onun yerine prekar akademya zaten kırıntısı kalmış eğitimi Excel formatlı haftalık ders takip formlarındaki rakamlara, yüzdelere, oranlara, E/H ibareli kutulara, sonu gelmez bir cansız, ruhsuz bürokratik kırtasiye döngüsüne indirgemeye zorlandı. Baskıyı hisseden ve kavrayan

“duyarlı” akademisyenler sisteme yöneltemedikleri sitem ve öfkelerini iç yaşamlarına yansıtmak zorunda kaldılar, depresyona girdiler. Dünyanın marjındaki anarşizm ile akademyanın marjındaki antropoloji arasında küresellik karşıtlığı ve yerellik bağlamında yakınlıklar gören, 2 Eylül 2020 tarihinde kaybettiğimiz antropolog ve anarşist aktivist David R. Graeber, işleri “bullshit” ve “shit”³⁵ olarak iki kategoriye ayırmıştı. Bu ayrıma göre, ikinci kategoride yer alan öğretmenliğin yeni bir versiyonu olan çevrimiçi eğitim, yüzünü birinci kategoriye doğru çevirmiş oluyordu. Ve bu hiç de sürpriz sayılmazdı. Nitekim Türkiye’nin 1980’li yıllarda piyasa ekonomisinin, (devrimin gelecek zamanının yerine) şimdiki zamanın ve (sınıf bilincinin yerine) girişimci bireyselciliğin egemenliğine girmesiyle³⁶ birlikte bilimsel, evrensel ve etik idealler doğrultusunda oluşturulmuş üniversite bile piyasalaşmaya ve fabrikalaşmaya başlamıştı.³⁷ Ekonominin kavramlarının belirlediği bir kapitalist ve neoliberal işletmeciler zihniyetinin yön verdiği ve hızlandırdığı, her şeyin mübadele değeri üzerinden değerlendirildiği bu süreç yükseköğretim kurumlarının şirketleşmesi ve markalaşması, giderek özelleşmesi, öğrencinin müşterileşmesi, dersin kredileşmesi, tanıtım günleriyle başlayan öğretimin denetlenebilir müşteri hizmetlerine evrilmesi, fakülte kütüphanesinin veri bankasına dönüşmesi, bilimsel ideallerin yerine pragmatizmin geçmesi, –her şeyden önce hakikat duygusuna, inanç ve sorumluluk etiklerine sahip, kitap okuyan³⁸ bir entelektüel olması gereken– akademisyenin ise aşama/kariyer heveslisi ama gönülsüz bir “proje”ciye, seri düşünce üreticisine, enformasyon toplayıcıya, *publish or perish* (yayın yap veya helak ol) ilkesi uyarınca hareket eden bir yazıcıya veya puan hesaplayıcıya dönüşmesiyle sonuçlandı. Hasan Ünal Nalbantoğlu, güncel akademik-kültürel piyasa koşullarına uyum sağlamayı sorunsallaştırdığı “Üniversite a.ş.’de bir ‘homo academicus’: *ersatz-yuppie* akademisyen” başlıklı ikonik/ironik makalesinde,³⁹ Hans-Georg Gadamer’in kitle üniversitesinin pragmatizme teslim oluşunun üç tür yabancılaşmaya neden olduğunu belirttiğine dikkat çekmişti: a. Öğrencilerin insan-kaynak, giderek müşteri olarak düşünülmesi; b. bilimlerin disiplinler olarak bölünmesi ve iletişimsizliğe düşmesi; c. fayda ve kâr eksenli zihniyetin akademisyeni daraltılmış bir uzmanlığa zorlaması.⁴⁰ Bu bağlamda, çevrimiçi eğitimin söz konusu üç tür yabancılaşmayı daha da artıran bir etki yaydığı apaçıktır. Tam da bu nedenle, mimarlık eği-

timini tüm atmosferik baskıya rağmen halen inanç ve sorumluluk etiği çerçevesinde sürdürmeye çalışan mimarlık okullarında çevrimiçi eğitimin, –endüstrileşmiş üniversitenin talep edeceği türden bir konformizme hizmet eden– anlık, süreksiz, hızlı ve paradoksal doğasının eleştirel bir bakışın nesnesine dönüştürülmesi elzemdir. Bu aynı zamanda mimari tasarım yöntem, biçim ve süreçlerinden kalem, kâğıt, maket vb. malzemelerin maddeselliği ile birlikte dokunma duygusu bağlamında tasarımcının bedenselliğini de uzaklaştıran dijital teknolojinin, imgeyi, –tasarımcıya adeta “*Noli me tangere!*”⁴¹ diyen bir İsa’ya doğru– aşkınlaştırmasının yapı sökümü de olacaktır.

Büyük anlatıların, ideolojilerin, ütopyaların, evet, zamanı geçti çoktan. Yine de şöyle bir çağrı duyacağı günün hayaliyle gündelik hayata tutunmaya çalışan, kendisine bir “sistemato”⁴² inşa etmeye yeltenmeyen “kırılgan” akademisyenler vardır mutlaka: “Akademisyenlerin, tabirlerinden ve Excel formatlı özgeçmişlerinden başka kaybedecek şeyleri yok. Bir dünya var kazanacakları. Bütün mimarlık okullarının prekar akademisyenleri, birleşin!” ■

Erdem Ceylan, Dr. Öğr. Üyesi, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. “...Ve şiddetin yarattığı sapkın korku boğuyor her çehredeki tebessümü / Ve sağduyu çanları çalıyor. / Bu teknolojik bir çöküş değil / Ah hayır, bu yol, cehenneme gidiyor.” (Çeviren: E. Ceylan) Şarkının, gezegenin hızla sürüklenmekte olduğu apokaliptik atmosferi ve bu süreç ile ilgili kehaneti ifade etmede başvurduğu kutsal kitapların retoriğini canlandıran diline dikkat ediniz.
2. Arjantin’de Covid-19 hastası Prof. Paola De Simone, Zoom uygulaması üzerinden verdiği çevrimiçi ders sırasında fenalaşarak bilincini yitirmiş, ambulans göndermek için adresini soran öğrencilerini yanıtlamamış, kısa süre sonra da ölmüştü. Akademisyenin son sözü “Yapamıyorum,” olmuştu (<https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/09/06/arjantinde-zoom-dersi-sirasinda-fenalan-san-ogretmen-koronadan-oldu/>, Erişim tarihi: 6.9.2020). Esenyurt’ta internet altyapısındaki sorun nedeniyle EBA hizmeti alamayan 8 yaşındaki Çınar Mert adlı öğrenci internet hattı çekmek için çatıya çıkan babasının ardından çatıya çıkmış, ayağının kayması nedeniyle çatıdan düşerek ölmüştü (<https://www.gazeteduvar.com.tr/eba-icin-catiya-cikan-ogrenci-duserek-oldu-haber-1500773>, Erişim tarihi: 5.10.2020). Kahramanmaraş’ta edebiyat öğretmeni Aziz Serin, internet bağlantısında yaşadığı sorunun ardından öğrencilerine EBA aracılığıyla ders anlatabilmek için çıktığı tepede kalp krizi geçirerek ölmüştü (<https://www.kulturservisi.com/p/edebiyat-ogretmeni-internete-baglanabilmek-icin-cikti-tepede-kalp-krizi-gecirip-hayatini-kaybetti/>, Erişim tarihi: 29.9.2020).
3. Giorgio Agamben, Jean-Luc Nancy, Roberto Esposito, Rocco Ronchi, Sergio Benvenuto, Franco Berardi, Bruno Latour, Slavoj Žižek, Philipp Sarasin, Oxana Timofeeva, Catherine Malabou, Edgar Morin, David Harvey, Noam Chomsky, Angela Mitropoulos, Angel Luis Lara, Roger-Pol Droit, Yuval Noah Harari Covid-19 pandemisi hakkında görüşlerini bildiren yabancı düşünürlerden bazıları.

4. Mimarlık eğitiminde sanallığın ve çevrimiçi olanakların etkisi üzerine bazı çalışmalar mevcut: Holland, M. C. G. O. (2006) "The Virtual School of Architecture and Design", *WIT Transactions on The Built Environment*, Vol.: 90, s.121-129; Ioannou, O. (2015) "Architectural Education Online and In-Class Synergies: Reshaping the Course and the Learner", *The Creativity Game: Theory and Practice of Spatial Planning*, No: 3, s.114-120; Masd  u, M., Fuses, J. (2017) "Reconceptualizing the Design Studio in Architectural Education: Distance Learning and Blended Learning as Transformation Factors", *Archnet-IJAR*, Volume: 11, Issue: 2, s.6-23; Soliman, S., Taha, D., Sayad, Z. E. (2019) "Architectural Education in the Digital Age: Computer Applications: Between Academia and Practice", *Alexandria Engineering Journal*, No: 58, s.809-818.
5. Oru   Aruoba, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında   niversitenin Y  K't  n bir alt kurulu  na indirgenmesiyle   ld  r  ld  g  n   ilan ettiği "  niversitenin ölümü" başlıklı yazısında "  niversite" kelimesinin etimolojisine odaklanır. Kelimenin "*versari/versatus*" kökünün "bir yerde bulunmak, bir i  le uğraşmak" anlamına geldiğinden hareketle, "*uni-versari*"nin "tek bir iş için ya  mak, tek bir i  le uğraşmak" anlamı edindiğini vurgular. Çevrimiçi eğitimin söz konusu yaşam-işbirliğini paramparça ettiği, bu birliği benimseyenlerin payla  t  i mekân-zamansal b  t  nl  g   da  ıtt  i apa  ktır. Öte yandan, "hakikatin birliği" anlamındaki "*uni-veritatis*" kökünün ise hakikat sonrası çağda hükümünün kalmad  ı da bir başka hakikat(!) olarak önümüzde duruyor.
6. Açıktır ki mimarlar/mimar akademisyenler "kendilerini betimlerken başvurdıkları terimlerin değişmeye maruz oldu  n  n daima farkında olmalarından ötürü, kendilerini asla gereğinden fazla ciddiye almayan, kendi nihai sözcük da  arlarının ve böylece benliklerinin olumsuzlu  n  n ve kırıl-ganlı  n  n daima farkında olan insanlar," değiller (Rorty, R., 1995, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*,   ev. Mehmet K  c  k, Alev Türker, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, s.134). "Anti-mimar" kavramı üzerinde temellenen tüm güncel kuramsal çalışmalarla rağmen yaratıcı ego halen söz sahibi.
7. Maddesel, söylemsel ve kuramsal erkerin ekonomisi ve politikadaki işleyiş biçimlerini ve neden oldukları şiddet ve m  lks  zle  meyi sorunsallaştıran Subhabrata B. Banerjee'ye göre, bu çağda kapitalist örgütlenme biçimleri hayatı ölümün gücü kar  sında boyun eğmeye zorlamaktadır. Temelleri 18. yüzyıl İngiliz s  m  rgecilili  nin ölüm aracılığıyla elde ettiği gelirlerin birikmesiyle oluşan endüstriyel ve ticari sermayeye dayanan kapitalizm İkinci Dünya Savaşı'nın ardından "düzenlenmiş kapitalizm," 1980'li yıllardan itibaren de "neoliberalizm" biçimine bürünmüştü. Banerjee'nin -Aac-hille Mbembe'nin "nekropolitika" kavramından hareketle- önerdiği nekrokapitalizm kavramı ise, doğası gereği ölümden beslenen kapitalizmin kapsamını doğanın tahribi ve iklim krizinden orduların özelleştirilmesine, küresel ter  rizmiden göçmen krizine kadar yayılan bir yelpazeye doğru genişletiyor (Banerjee, S.B., 2008, "Necrocapitalism", *Organization Studies*, Volume: 29, Issue: 12, s.1541-1563).
8. Dijital temsile yalnızca    l   ortografik izd    mleri, her tür perspektifi hızlı çizen, en fazla topolojik yüzeylerin tem-sili sorununu   zen teknik bir aracı muamelesi yapmak aslında söz konusu yeni temsil kültürünün beraberinde getirebileceği tüm dilsel açılımlara engel olmak anlamına geliyor. Bu bağlamda, mimari proje atölyelerinin   o  n  n, dijital temsilin insanlı  n görme rejiminde, gerçekliği algılayış ve kavrayışında neden olduğu radikal d  n    m   henüz fark edememiş olduğu ileri sürülebilir.
9. Hannah Arendt'e göre, hayatta kalmamız, önümüze sunulana g  veniyormu   gibi yapmamıza bağlı ise bize sunulan şeyin hakikat mı, yalan mı oldu  n  n bir önemi kalmaz. Böylece insana dair meselelerin dengeleyici ögesi olan güvenilebilir hakikat, kamusal hayattan tamamen kopar. (Arendt, H. 2018, *Siyasette Yalan*,   ev. İmge Oranlı, Berfu   ker, Sel Yayınları, İstanbul, s.17).
10. Temmuz ayında, klinik uygulaması olan psikoloji

- bölümlerinin de A  ık    retim sistemine dahil edilmesi   nerisi yoğun tartışmalara neden olmuş, karardan son anda geri dönülmüştü. Bu noktadan hareketle, y  ksek  retim sistemi-mimizi sorgulayan bir metin için bkz. Talimciler, A. (2020) "Sorun A  ı   Kapalı Değil,   niversite Sistemimizin Kendisi": <https://t24.com.tr/yazarlar/ahmet-talimciler/sorun-acigi-kapalisi-degil-universite-sistemimizin-kendisi>, 27625 (Erişim tarihi: 8.8.2020).
11. Yu Hua, şatafatlı istatistiksel verilerin altında derin krizlerin fokurdad  ı   a  da     in'i anlamak için bir kavramlar s  zl  g   önerdiği *On Sözcükte   in* (2020) başlıklı çalışmasında ülkedeki paradokslara dikkat çekiyor. Örneğin, halk kelimesinin   in'de her yerde duyulduğunu, ama halkın hiçbir yerde görünmediğini belirtiyor. Öte yandan, üretimi "taklidin üretimi"ne dönüştüren ülkenin "taklit" kelimesine anar  st bir anlam yüklediğine işaret ediyor. Taklidin anar  st et  i tecavüzünden ise oksimoronik bir ucube doğuyor elbette: Politika, ekonomi, kültür, toplum, tarih, arzu, duygu, anı vb.   eyleri kuşatan "kandırmaca." Neyin gerçek, neyin sahte olduğunun ayırdına varılamayan bir ortamda mükemmellik taklidin,   caatini arz edecek merd-i Kipti'nin sirkatine dönüşmesi kaçınılmazdır.
12. "S  rf" kelimesinin, "feodal düzende toprakla birlikte alınıp satılabilen k  le" anlamındaki "serf" kelimesiyle arasındaki fonetik benzerlik çarpıcı. Öyle ya, kim internet a  la-rından oluşan okyanusta özgürce s  rf yaparken aslında bir serfe d  n    t  g  ne inanır ki...
13. İmgenin egemenliğindeki sosyal medyanın aynılaştırıcı etkisi hakkında zihin açıcı bir metin için bkz.   elenk, Z. (2020) "Manita Ekmegi, Aynılar Cehennemi": <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/09/05/manita-ekmegi-aynilar-cehennemi/> (Erişim tarihi: 5.9.2020).
14. Araştırmacıların hesaplamalarına göre, dijital enformasyon üretimi ve tüketimi bu hızla sürerse yaklaşık 300 yıl sonra bu işlemler için gerekecek enerji gezegendeki mevcut enerji tüketimine, 500 yıl sonra ise toplam dijital içerik yeryüzü kütlesinin yarısından fazlasına kar  lıklı gelecek. Bir baytlık enformasyonun oluşturulması için olduğu kadar, silinmesi için de belli bir miktar enerji gerekiyor. Bu miktar da enerjinin nasıl ve nereden elde edileceği sorusu yanıtlanmad  ı takdirde insanlık bir enformasyon felaketiyle kar  şı kar  şıya demektir. Karakaş,   . (2020) "Enfosfer'in Yakın Geleceği Enformasyon Felaketine Mi Gebe?", <https://terrabayt.com/yasam/enfosferin-yakin-gelecegi-bir-enformasyon-felaketine-mi-gebe/> (Erişim tarihi: 4.9.2020).
15. Enfosfer, filozof Luciano Floridi'nin yerk  reyle etkileşime giren, onun fiziksel gerçekliğini dönüştürecek boyut ve etkiye sahip dijital enformasyon kütlesini tanımlamak için ortaya att  ı bir kavram. Floridi'ye göre, bundan böyle yaşamdan değil, ancak hayatın söz konusu dijital içerikle etkileşiminde ortaya çıkan bir "  evrimi  i yaşam"dan söz edilebilir. Bu yeni yaşam formu, maddesel özellikler gösteren dijital enformasyonla bütünleşmiş olacak.
16. Çinli aktivist ve sanatçı Ai Weiwei, pr  mierini 20 Ağustos 2020 tarihinde yapan filmi *CoroNation* bağlamında kendisiyle yapılan söyleşide g  c  l   görsellik yaratma hedefinin tutarsızlıklara yol a  abilece  ine söyle dikkat çekiyor: "Her saniye, her yerde, bilgisayarlarda ve telefonlarda görüntüler, imgeler görünüp kayboluyor. Haliyle bir hik  yeyi takip etmek için gereken dikkat süresi kısaldı, sabır kalmadı. Genel izleyicinin dikkatini, çok daha az anlam içeren imgeler ezici biçimde ele geçirmiş durumda. Bu bakımdan, g  c  l   bir görsellik yaratmak her zaman arzu edilen sonuca g  t  r  cek denemez." Altuğ, E. (2020) "Ai Weiwei'yle, Corona (M)illeti'ne Dair Bir Söyleşi", <https://acikradyo.com.tr/editorden/ai-weiweiyle-corona-milletine-dair-bir-soylesi> (27.8.2020).
17. *Homo faber*den önce *homo ludens* olduğumuzun hatırlatıcısı, " oynamak için oynamak, oyun uğruna oyun" anlamında Latince deyim.
18. Nitekim   evrimi  i eğitimden daha gelişmiş bir "kalem oynamatma" teknolojisi talep etmek de bu yanılsamaya kapılmış olmanın bir göstergesi. Mimari proje yürütücüsünün ve öğrencinin daha iyi çizmesini sa  lad  ı için "yakını   gibi"

görünen, ama arada bilgisayar, ağlar ve mesafeler olduğu için aslında uzak olan bir eğitim. Görüntü kalitesi daha yüksek bir ekranda tiyatro izlemekten, seyircisiz oynanan futbol maçı yayınına yerleştirilen yapay tezahüratı dinleyerek heyecanlanmaktan farksız. Başka deyişle, gerçek eğitimin doğası-na aykırı.

19. Birbirlerinden ayrı bireyleri aynılaştırmaya çalışan sistemin yapısökümünü yapan çalışmasında Todd Rose, çağdaş politika, ekonomi, sağlık ve eğitim sistemlerinin ortalama bireylere odaklandığına dikkat çekiyor. Her özelliğimizin ortalama değere göre ölçüldüğünü, toplumsal yaşamın kim-senin uymadığı standartlar çerçevesinde örgütlendiğini belirtiyor. Bu adressiz standartlar da estetik algımızı, beyin kapasitemizi, kredilerimizi, tedavilerimizi, okullara kabul prosedürlerimizi, işe alınma kriterlerimizi belirliyor. Kısaca, hepimize uygun olduğu iddiasıyla kurulmuş toplumsal yapı aslında hiçbirimize hizmet sunmuyor. Rose, T. (2019) *Ortalamanın Sonu: Aynı Olmaya Değer Veren Bir Dünyada Başarılı Olmanın Yolu*, Çev. Tufan Göbekçin, Paloma Yayı-nevi, İstanbul.

20. Marc Auge, modernliğin son aşamasının mekânının paradoksal yapısını şöyle tarif ediyor: “Üstmodernliğin mekânı ise şu çelişki tarafından yapılandırılmıştır: Onun işi yalnızca bireylerdir (müşteriler, yolcular, kullanıcılar, dinle-yiciler) ama bu bireyler yalnızca giriş ya da çıkışta kimliklen-miş, toplumsallaştırılmış ve yerleştirilmişlerdir (isim, mes-lek, doğum yeri, adres)... Yok-yer ütopyanın zıttıdır: Varol-makta ve hiçbir organik toplumu barındırmamaktadır.” Auge, M. (2017) *Yok-Yerler: Üstmodernliğin Antropolojisi-ne Giriş*, Çev. Turhan Ilgaz, Ergün Akça, Arbil Ötkünç, Daimon Yayınları, İstanbul, s.95.

21. Eğitimin disiplin ve denetim için araçsallaştırılmak yeri-ne, özgürleştirici bir aracıya dönüştürüldüğü alternatif bir yaklaşım için bkz. Ranciere, J. (2014) *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, Çev. Savaş Kılıç, Metis Yayınla-rı, İstanbul.

22. Orwell, G. (1983) *1984*, Çev. Armağan İlkin, Kelebek Yayınları, İstanbul, s.7.

23. Byung-Chul Han, neoliberalizmin bedenleri denetim altına almak yerine, tıpkı sanal dünyada olduğu gibi özgür-leştirerek zihinleri ve ruhları “sistem için en uygun” seviye-ye getirdiğine dikkat çekiyor. Böylece ya acı çekmeyen, duysuz, görevini harfiyen yerine getiren robotlara dönüşü-yoruz veya sürekli mutluluk talebiyle psikoterapiye çıkış arı-yoruz: “Bizi teşvik eden ve ayartan özgürlükçü, dost çehreli iktidar, talimat ve emir veren, tehdit eden iktidardan daha etkilidir. Mührü ‘like/beğendim’ simgesidir. Tüketererek, ile-tişimde bulunarak, hatta Like’ı tıklayarak tabi oluruz tahak-küm ilişkilerine. Neoliberalizm ‘Beğendim’ kapitalizmidir. Bu kapitalizm disipline etmeyi amaçlayan zorlama ve yasak-larla iş gören 19. yüzyıl kapitalizminden tümüyle farklıdır. Akıllı iktidar bilinçli ve bilinçdışı düşüncelerimizi okur ve değerlendirir. İnsanların kendi iradeleriyle kendilerini düze-ne sokmasını ve optimize etmesini bekler. Böylelikle de üstesinden gelmesi gereken bir dirençle karşılaşmaz. Bu tahakküm büyük bir çabaya, zor kullanmaya gerek duymaz, öylece gerçekleşir.” Han, B.-C. (2019) *Psikopolitika*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, s.25.

24. Postman, N. (1999) *Televizyon: Öldüren Eğlence – Gö-steri Çağında Kamusal Söylem*, Çev. Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.7-8.

25. Adını, Vietnam’da yaklaşık sekiz yıl savaş esiri olarak kalan ABD Donanması komutan yardımcılarında James Stockdale’den alan bir psikolojik durum. Bu paradoksa göre, uzun süre esaret altında kalacakları gerçeğiyle yüzleş-bilen, dahası bu durumda yaşayabileceklerinin farkına varan esirler hayatta kalmışlar, serbest kalacakları günün hayaline tutunmaya çalışan esirler ise ruhsal çöküntüye uğramışlardı. Normale dönme söylemindeki tutarsızlıklara değinen bir metin için bkz. Wong, B. (2020) “Covid-19 Sonrası ve ‘Normale Dönme’ Söylemindeki Sorun”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/covid-19-sonrasi-ve-normale-don-me-soylemindeki-sorun-haber-1503479> (Erişim tarihi: 4.11.2020).

26. Yerkürenin ve insanlığın karşılaştığı felaketin nedensel-liklerle dolu bir geçmişi olduğuna dikkat çeken çarpıcı bir metin için bkz. Lara, A. L. (2020) “Covid-19: Normale Dönmeyeceğiz, Çünkü Problem ‘Normal Olan’”, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10097/covid-19-norma-le-donmeyecegiz-cunku-problem-normal-olan> (Erişim tari-hi: 14.5.2020).

27. Amazonların yerli halklarından Waoranilerin ilk kadın başkanı Nemonte Nenquimo, Batı dünyasına gönderdiği mesajda, sahip olduğu tahakküm gücünün ve sebep olduğu yıkımın farkında olmayan beyaz adamı “yabancı” olarak tanımladıklarını belirtiyor. Pandemi, iklim krizi, türlerin yok oluşu, manevi çöküş vb. felaketlerin sorumlusu olarak gör-düğü modern uygarlığın halkının topraklarını sömürdüğü-ne, ama yeryüzündeki hayatı nasıl hissettğini ve kavradığını anlamak için hiç gayret göstermediğine işaret ediyor. Yeryü-zünün modern uygarlık tarafından kurtarılmayı değil, hak ettiği saygıyı görmeyi beklediğini de ekliyor. Nenquimo, N. (2020) “Batı Dünyasına Mesajımdır: Medeniyetiniz Yeryü-zünde Yaşamı Öldürüyor!”, <https://acikradio.com.tr/edi-torden/bati-dunyasina-mesajimdir-medeniyetiniz-yeryu-zunde-yasami-olduruyor> (Erişim tarihi: 18.10.2020).

28. Noys, B. (2020) “The Breakdown of Capitalist Rea-lism”, *Mediations: Journal of the Marxist Literary Group*, Volume: 33, No: 1-2 (Realism Reevaluated), <https://mediationsjournal.org/articles/breakdown> (Erişim tarihi: 6.7.2020).

29. Wolf, N. (2003) “The Porn Myth”, *New York Magazi-ne* (October 9, 2003).

30. Wolf, çağdaş mimarlık eğitiminin dijital imge bağımlılı-ğının altındaki patolojinin nedenini başka bir sahada tespit ediyor adeta: “Peki ortada dolaşan tüm bu cinsel imgeler cinselliği özgürleştirdi mi, yoksa multimediyar dolarlık porno endüstrisi, dürtüsellik ve cinsel haz arasındaki ilişki tarım endüstrisi, işlenmiş gıda, devasa porsiyonlar ve obezite ara-sındaki ilişkiye mi benzedi? İştahımız uyarıldığında düşük kaliteli gıda ile beslenirseniz sizi doyuracak şey ancak daha fazla abur cuburdur. Porno, insanları birbirlerine yakınlaştı-rmadı aksine birbirlerinden uzaklaştırdı, insanlar gündelik hayatlarında cinsel anlamda daha isteksizler.” Wolf, N. (2003), a.g.e.

31. Özellikle elektronik araçların, tamir edilemeyecek, dola-yısıyla yeni modellerinin satın alınmasını gerektirecek biçim-de tasarlanması “planlanmış eskime” olarak tanımlanıyor. Bu nedenle büyük bir çevresel ve ekonomik maliyetle üreti-len bir akıllı telefon ancak 2-3 yıl işlevini yerine getirebili-yor.

32. Monbiot, G. (2020) “İnsanlar ‘Normal’e Dönmek İste-miyor, Peki Ya Politikacılar?”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2020/07/29/insanlar-norma-le-donmek-istemiyor-peki-ya-politikacilar/> (Erişim tarihi: 29.7.2020).

33. “Dikkat: Bu aynada görünen şeyler gördüklerinden daha yakın olabilir.” Baudrillard, J. (1996) *Amerika*, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.9.

34. Frederic Jameson, günümüzde görsel olana, görme duyusu ve biçimlerine yoğunlaşmamız gerektiğini şöyle ifade ediyor: “İçinde yaşadığımız toplum artık çoğunlukla imalatımız ürünlerden ibaret ve imgelerini topladığımız bir dünya sunuyor bizlere. İnsanlarca üretilmiş bu yapay evre-nin bir ontolojisini çıkarmak eğer hâlâ mümkünse bu [çaba] görsel olanın, diğer duyuvarın terk edip gittiği ve ilk elde göze çarpan yanı kalmış varlığın ontolojisi olmak zorunda. Bütün iktidar ve arzu mücadeleleri burada, yani bakışın hakimiyet kurması [kavgası] ile görsel nesnenin sınırta-nı-maz zenginliği arasında yer tutmak zorunda. Uygarlığın en üst düzeyinin (hiç değilse şimdiye dek) insan doğasını ahlaklılığın bile artık kesip atmak istemediği bu oynaklığa dönüştürmüş olması tam bir ironi.” Jameson, F. (1992) *Signatures of the Visible*, Routledge, New York and London, s.1’den aktaran Nalbantoğlu, H. Ü. (2009) *Arayışlar: Bilim, Kültür, Üniversite*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.148.

35. Gündelik hayatın çarklarının dönmesi için elzem olan, toplumsal faydası yüksek “*shit*” işlerin, aksine ücreti düşük-

tür. Buna karşılık, genellikle finans sektöründe karşılaşılan, gerçekte kime veya neye yaradıklarının bile anlaşılmadığı, hatta insanlığa zarar verdiği apaçık ortada olan “bullshit” işlere yüksek ücret ödenir. Graeber, D. (2018) *Bullshit Jobs: A Theory*, Simon & Schuster, New York.

36. Bkz. Göle, N. (2000) *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul.

37. Amerikan modelini uygulayarak endüstrileşen üniversiteler evrenimizdeki doktora tezi enflasyonu, diplomanın metalaşması, akademik kitap ve dergi patlaması, kongre, konferans ve sempozyum turizmi, akademik çeviri düzeneği vb. sorunlar hakkında zihin açıcı bir metin için bkz. Yazıcıoğlu, T. (2018) “Üniversitenin Piyasa ve Fabrikaları”, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-355-kasim-2018/9191/universitenin-piyasa-ve-fabrikalari/9193> (Erişim tarihi: 13.12.2019).

38. Anna Burns’un *Milkman* romanındaki kadın karakter, mensubu olduğu kutuplaşmış toplumun terör eksenli gündelik hayatının gerçekliğinden kitap okumaya sığınarak kaçır. Elbette bu kaçış, kendilerine yönelik bir saygısızlık veya tehdit olarak yorumlayan otoriter topluluklar asla hoş görmeyeceklerdir. Benzer biçimde, okuyan, kitaba zaman ayıran akademisyen de şirketleşmiş akademyada hoş karşılanmaz, en iyi ihtimalle meczup muamelesi görür. Bkz. Burns, A. (2020) *Sütçü*, Çev. Duygu Akın, İthaki Yayınları, İstanbul.

39. Nalbantoğlu, H. Ü. (2009) “Üniversite a.ş.’de bir ‘homo academicus’: ersatz-yuppie akademisyen”, a.g.e., s.143-197.

40. Gadamer, H.-G. (1988) “Die Idee der Universität: gestern, heute, morgen”, *Die Idee der Universität: Versuch einer Standortbestimmung*, Springer-Verlag, Berlin, s.10-14’ten aktaran Nalbantoğlu, H. Ü. (2009), a.g.e., s.151.

41. İsa’nın mezarı başında yas tutan Mecdelli Meryem bahçevan sandığı kişinin dirilmiş İsa olduğunu anladığında bu mucizeye inanmak için onun bedenine dokunmak ister. İsa, Mecdelli Meryem’i “Noli me tangere!” (“Bana dokunma!”) diyerek durdurur. Çünkü iman etmek için dokunmaya gerek yoktur. Nancy, J.-L. (2020) *Noli Me Tangere: Bedenin Kaldırılması Üzerine*, Çev. Murat Erşen, Dergâh Yayınları, İstanbul. K. P. Brehmer’in 1968-1972 tarihli *Noli me tangere* adlı yapıtı paradoksal yapıyla dikkat çeker. Yapıtın yüzeyinde Braille alfabesinin kabartma harfleriyle İsa’nın dokunmayı yasaklayan ifadesi yazmaktadır. Yapıt hem dokunmaya zorlar, hem de dokunularak okunan ifade dokunmayı yasaklar. Yapıtı deneyimleyen kişi görme ve dokunma duyuları arasındaki muğlak alanda muallakta kalır.

42. Roland Barthes, İtalyancada “kurulu düzen” anlamındaki “sistemato”yu dışarıyla ilişkili aşkın çalkantılı, tekinsiz ve tehlikeli dengesizliklerinden uzak, evlilik (eve ait, evcil, uysal, tekin, mahrem) gibi istikrarlı, güvenceli toplumsal kurumlara atfıla kullanır: “Hiç kuşkusuz, yapıda bir mutluluk yoktur; ama her yapı oturulabilir niteliktedir, en iyi tanımı da budur belki. Beni mutlu etmeyen yerde de pekâlâ oturabilirim; hem yakınıp hem sürdürebilirim; katlandığım yapının anlamını yadsıyabilir ve kimi gündelik parçalarının (alışkanlıklar, ufak tefek hazlar, küçük güvenlikler, çekilebilir şeyler, geçici gerilimler) içinden fazla tiksinsenmeden geçebilirim; dizgenin bu durumundan (onu gerçekten oturulabilir kılan şey) sapık bir haz bile alabilirim. (...) Düzenini kurmak istemek, yaşam boyu yumuşak başlı bir gözetici edinmek istemektir. Destek olarak, yapı arzudan ayrı tutulmuştur.” Hiç kuşkusuz bir akademisyen de bu sözleri edebilir. Ancak tüm mesele arzunun yapıya nüfuz edip edemeyeceğinde düğümlenmektedir.

Kaynaklar

Adorno, T. W. (2000) *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Tanımlar*, Çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis Yayınları, İstanbul.

Adorno, T. W. (2020) *Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?*, Çev. Şeyda Öztürk, Tarhan Onur, Metis Yayınları, İstanbul.

Adugit, Y. (2020) “Her Şeyi Bitirmeyi Düşünüyorum: Kendini Aramak”: <https://t24.com.tr/yazarlar/yavuz-a>

dugit/her-seyi-bitirmeyi-dusunuyorum-kendini-aramak,28229 (Erişim tarihi: 4.10.2020).

Adugit, Y. (2020) “Sosyal İkilem: Sanıların Saldırısı”: <https://t24.com.tr/yazarlar/yavuz-adugit/sosyal-ikilem-sanilarin-saldirisi,28391> (Erişim tarihi: 18.10.2020).

Akay, A. (2020) “Bernard Stiegler’in Ardından”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/bernard-stiegler-in-ardindan,27623> (Erişim tarihi: 8.8.2020).

Akay, A. (2020) “Entelektüellerin zamanı vardı”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/entelektuellerin-zamani-vardi,27717> (Erişim tarihi: 18.8.2020).

Akay, A. (2020) “Ekolojiyi yeniden sorgulamak: Algılarımızın ve duyularımızın kuvveti”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/ekolojiyi-yeniden-sorgulamak-algilarimizin-ve-duyularimizin-kuvveti,27796> (Erişim tarihi: 26.8.2020).

Akay, A. (2020) “Entelektüel ve evrensel”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/entelektuel-ve-evrensel,27849> (Erişim tarihi: 31.8.2020).

Akay, A. (2020) “Krizler için”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/krizler-icin,28321> (Erişim tarihi: 12.10.2020).

Akın, N. E. (2019) “Tasarım Atölyesinde Mimari Sorumluluk Üzerine”: <https://xxi.com.tr/i/tasarim-atolyesinde-mimari-sorumluluk-uzerine#ref1> (Erişim tarihi: 30.9.2019).

Aktan, İ. (2020) “Feryat Aytekin: ‘Yüz yüze eğitim başlamazsa, okul terki artacak’ (Söyleşi)”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/09/13/feray-aytekin-yuz-yuze-egitim-baslamazsa-okul-terki-artacak/> (Erişim tarihi: 13.9.2020).

Allen, S. (2012) “The Future That Is Now: Architecture education in North America over two decades of rapid social and technological change”: https://placesjournal.org/article/the-future-that-is-now/?gclid=EAIAIqobChMlleuQtaDr6wIViqmyCh-0ctQW9EAAAYAAAEgJKrPD_BwE (Erişim tarihi: 15.6.2019).

Altuğ, E. (2020) “Ai Weiwei’yle, Corona (M)illeti’ne dair bir söyleşi”: <https://acikradyo.com.tr/editorden/ai-weiweiyle-corona-millette-dair-bir-soylesi> (27.8.2020).

Arendt, H. (2018) *Siyasette Yalan*, Çev. İmge Oranlı, Berfu Şeker, Sel Yayınları, İstanbul.

Aruoba, O. (1981) “Üniversitenin Ölümü”, *Arayış*, Sayı: 40 (21 Kasım 1981), s.11.

Auge, M. (2017) *Yok-Yerler: Üstmodernliğin Antropolojisi-ne Giriş*, Çev. Turhan Ilgaz, Ergün Akça, Arbil Ötkünç, Daimon Yayınları, İstanbul.

Banerjee, S. B. (2008) “Necrocapitalism”, *Organization Studies*, Volume: 29, Issue: 12, s.1541-1563.

Barthes, R. (2014) *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*, Çev. Tahsin Yücel, Metis Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J. (1996) *Amerika*, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J. (2002) *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Baudrillard, J. (2005) *Anahtar Sözcükler*, Çev. Oğuz Adanır, Leyla Yıldırım, Paragraf Yayınevi, İstanbul.

Baudrillard, J. (2005) *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Bauman, Z. (2020) “Yeni Medya ve Yeni Dünya”, Çev. Elçin Gen, *Skopbülten*: <https://www.e-skop.com/skopbulten/pasajlar-yeni-medya-ve-yeni-dunya/5855> (Erişim tarihi: 23.8.2020).

Bauman, Z., Donskis, L. (2020) *Ahlaki Körlük: Akışkan Modernlikte Duyarlılığın Yitimi*, Çev. Akın Emre Pilgiri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bilgili, Y. (2011) “Kitap Tamamen Mi Ölüyor?”, *Radikal* (6.9.2011).

Bilton, N. (2013) “Uzmanlar Bile Teknolojiye Ara Veriyor”, *The New York Times International Weekly* (26.5.2013), s.7.

- Bora, T. (2020) "Gündem": <https://birikimdergisi.com/haftalik/10301/gundem> (Erişim tarihi: 7.10.2020).
- Bora, T. (2020) "Sözde Aydın": <https://birikimdergisi.com/haftalik/10318/sozde-aydin> (Erişim tarihi: 21.10.2020).
- Bora, T. (2020) "Hekimlik, 'kutsal' bir pratik asla değil" (Özen B. Demir ile "Salgının Medikopolitiği" Kitabı Üzerine Söyleşi"): <https://birikimdergisi.com/guncel/10324/hekimlik-kutsal-bir-pratik-asla-degil> (Erişim tarihi: 28.10.2020).
- Brady, T. (2013) "Akıllı Telefonlar Bizi Aptallaştırıyor Olabilir", *The New York Times International Weekly* (16.6.2013), s.1.
- Bridle, J. (2020) *Yeni Karanlık Çağ: Teknoloji ve Geleceğin Sonu*, Çev. Kemal Güleç, Metis Yayınları, İstanbul.
- Burns, A. (2020) *Sütçü*, Çev. Duygu Akın, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Catapano, P. (2013) "Çok Şey Yapmak Daha Az Şey Yapmak Anlamına Gelebilir", *The New York Times International Weekly* (17.3.2013), s.1.
- Cem, H. (2020) "Sosyal kuşaklar": <https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem-haftalik/sosyal-kusaklar,27722> (Erişim tarihi: 18.8.2020).
- Cem, H. (2020) "Uzaktan eğitim, fırsat eşitsizliğini artırıyor": <https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem/uzaktan-egitim-firsat-esitsizligini-artiriyor,27992> (Erişim tarihi: 13.9.2020).
- Cornford, F. M. (1908) *Microcosmographia Academica: Being a Guide for the Young Academic Politician*, Bowes & Bowes Publishers Ltd, Cambridge.
- Cossery, A. (2020) *Dilenciler ve Kibirliler*, Çev. Servet Ugan, Kolektif Kitap, İstanbul.
- Coşkun, Z. (2020) "Bilgi imparatorluğu şenlikleri": <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/08/20/bilgi-imparatorlugu-senlikleri/> (Erişim tarihi: 20.8.2020).
- Coşkun, Z. (2020) "Çalınmış hayatlar": <https://www.gazeteduvar.com.tr/calinmis-hayatlar-makale-1501075> (Erişim tarihi: 8.10.2020).
- Coşkun, Z. (2020) "Siyaset ya da pisuarın zaferi": <https://www.gazeteduvar.com.tr/siyaset-ya-da-pisuarin-zaferi-makale-1502967> (Erişim tarihi: 29.10.2020).
- Çalıcı, S. (2020) *Özgür Zaman: Karl Marx'ın Sermaye Analizinde Toplumsal Zamanın Örgütlenmesi ve Zamansal Özgürleşmenin İmkânları*, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Felsefe Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çelenk, Z. (2020) "Manita ekmeği, aylar cehennemi": <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/09/05/manita-ekmegi-aylilar-cehennemi/> (Erişim tarihi: 5.9.2020).
- D'Alisa, G., Demaria, G. F., Kallis, G. (2020) *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı*, Çev. Ayşe Ceren Sarı, Berk Öktem, Burag Gürden, Yaprak Kurtsal, Metis Yayınları, İstanbul.
- Durmuş, M. (2020) "Öğretmenler olmasaydı okulları yönetmek daha kolay olur muydu?": <https://t24.com.tr/yazarlar/mustafa-durmus/ogretmenler-olmasaydi-okullari-yonetmek-daha-kolay-olur-muydu,27870> (Erişim tarihi: 2.9.2020).
- Fidaner, I. B. (2020) "El sıkışmadan Yumruk Tokusturmaya": <https://birikimdergisi.com/guncel/10297/el-sikismadan-yumruk-tokusturmaya>, (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Freire, P. (2019) *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çev. Dilek Hattatoğlu, Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Friedman, T. L. (2013) "Profesörlerin Büyük Sahnesi", *The New York Times International Weekly* (17.3.2013), s.5.
- Göle, N. (2000) *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Graeber, D. (2018) *Bullshit Jobs: A Theory*, Simon & Schuster, New York.
- Graeber, D. (2020) "To save the world, we're going to have to stop working": <https://theanarchistlibrary.org/library/david-graeber-to-save-the-world-we-re-going-to-have-to-stop-working> (Erişim tarihi: 25.9.2020).
- Grau, O. (2003) *Visual Art: From Illusion to Immersion*, The MIT Press, Massachusetts, USA, London, England.
- Gros, F. (2020) *İtaat Etmemek*, Çev. Zeynep B. Bölükbaşı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gürbilek, N. (2020) *İkinci Hayat: Kaçmak, Kovulmak, Dönmek Üzerine Denemeler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Güzeldere, G. (2020) "Gerçekler, inkâr ve bilişsel uyumsuzluk": <https://acikradyo.com.tr/acik-bilinc/gercekler-inkar-ve-bilisel-uyumsuzluk>, (Erişim tarihi: 15.9.2020).
- Han, B.-C. (2019) *Psikopolitika*, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Holland, M. C. G. O. (2006) "The Virtual School of Architecture and Design", *WIT Transactions on The Built Environment*, Volume: 90, s.121-129.
- Hua, Y. (2020) *On Sözcükte Çin*, Çev. Bahar Kılıç, Jaguar Kitap, İstanbul.
- Illouz, E. (2018) *Soğuk Yakınlıklar: Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*, Çev. Özge Çağlar Aksoy, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ioannou, O. (2015) "Architectural Education Online and In-Class Synergies: Reshaping the Course and the Learner", *The Creativity Game: Theory and Practice of Spatial Planning*, No: 3, s.114-120.
- İnmez, İ. (2009) "Genç akademisyene mektup": <http://www.radikal.com.tr/radikal2/genc-akademisyene-mektup-942803/> (Erişim tarihi: 20.4.2010).
- Kafka, F. (2001) *Seygili Milena! (Milena'ya Mektuplar)*, Çev. Adalet Cimcoz, Say Yayınları, İstanbul.
- Kanoğlu, T. (2020) "Yeni Medya Üzerine: Yalnızlığı Yitirmek", *Skopbülten*: <https://www.e-skop.com/skopbulden/yeni-medya-uzerine-yalnizligi-yitirmek/5909> (Erişim tarihi: 28.10.2020).
- Karakaş, Ö. (2020) "Enfosfer'in Yakın Geleceği Enformasyon Felaketine Mi Gebe?": <https://terrabayt.com/yasam/enfosferin-yakin-gelecegi-bir-enformasyon-felaketine-mi-gebe/> (Erişim tarihi: 4.9.2020).
- Karaömerlioğlu, A. (2020) "Akıl tutulması çağı": <https://t24.com.tr/yazarlar/asim-karaomerlioglu/akil-tutulmasi-cagi,27989> (Erişim tarihi: 13.9.2020).
- Keten, E. T. (2020) "Ergin Bulut: "Büyük teknoloji ile derdiniz varsa kapitalizmle de bir derdiniz olmalı" (Söyleşi)": <https://t24.com.tr/k24/yazi/ergin-bulut-buyuk-teknoloji-ile-derdiniz-varsa-kapitalizmle-de-bir-derdiniz-olmalı,2942> (Erişim tarihi: 10.11.2020).
- Kıvanç, Ü. (2020) "Sanal kişiliklerimiz...": <http://platform24.org/p24blog/yazi/4461/sanal-kisiliklerimiz> (Erişim tarihi: 27.7.2020).
- Kızıltan, G. S. (1986) *Çağımızda Yabancılaşma Sorunu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Köksal, A. T. (2020) "Bedavaya Çalışacak Mimar Aranıyor": <https://www.arkitera.com/gorus/bedavaya-calisacak-mimar-araniyor/> (Erişim tarihi: 29.9.2020).
- Kömürçü, G. (2020) "Sosyal medyanın efendisi miyiz, kölesi mi?", <https://t24.com.tr/yazarlar/giray-komurcu/sosyal-medyanin-efendisi-miyiz-kolesi-mi,28375> (Erişim tarihi: 18.10.2020).
- Lara, A. L. (2020) "Covid-19: Normale Dönmeyeceğiz, Çünkü Problem 'Normal Olan'": <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10097/covid-19-normale-donmeyecegiz-cunku-problem-normal-olan> (Erişim tarihi: 14.5.2020).
- Masdeu, M., Fuses, J. (2017) "Reconceptualizing the Design Studio in Architectural Education: Distance Learning and Blended Learning as Transformation Factors", *Archnet-IJAR*, Volume: 11, Issue: 2, s.6-23.
- Mavituna, İ. (2020) "Stiegler'in ardından: Bir hayatta kalım ve yaşayıp gitme sorusu": <https://acikradyo.com.tr/>

- acik-dergi/stieglerin-ardindan-bir-hayatta-kalim-ve-ya-sayip-gitme-sorusu (Erişim tarihi: 15.8.2020).
- McIntyre, L. (2019) *Hakikat Sonrası*, Çev. M. Fahrettin Biçici, Tellekt Yayınları, İstanbul.
- Moffit, B. (2020) *Popülizmin Küresel Yükselişi: Performans, Siyasi Üslup ve Temsil*, Çev. Onur Özgür, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Monbiot, G. (2020) “İnsanlar ‘normale’ dönmek istemiyor, peki ya politikacılar?”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2020/07/29/insanlar-normale-donmek-istemiyor-peki-ya-politikacilar/> (Erişim tarihi: 29.7.2020).
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2009) *Araştırmalar: Bilim, Kültür, Üniversite*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nancy, J.-L. (2020) *Noli Me Tangere: Bedenin Kaldırılması Üzerine*, Çev. Murat Erşen, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Nenquimo, N. (2020) “Batı dünyasına mesajıdır: Medeniyetiniz yeryüzünde yaşamı öldürüyor!”, <https://acikradyo.com.tr/editorden/bati-dunyasina-mesajimdir-medeniyetiniz-yeryuzunde-yasami-olduruyor> (Erişim tarihi: 18.10.2020).
- Noys, B. (2020) “The Breakdown of Capitalist Realism”, *Mediations: Journal of the Marxist Literary Group*, Volume: 33, No: 1-2 (*Realism Reevaluated*): <https://mediationsjournal.org/articles/breakdown> (Erişim tarihi: 6.7.2020).
- Nöth, W. (2003) “Crisis of Representation?”, *Semiotica*, Volume: 143, Issue: 1/4, s.9-15.
- O’Neil, C. (2020) *Matematiksel İmha Silahları: Büyük Veri, Eşitsizliği Nasıl Artırıp Demokrasiyi Tehdit Ediyor?*, Çev. Akın Emre Pilgiri, Tellekt Yayınları, İstanbul.
- Ötügen, C. (2020) “Yalan sahnesinde sanat: Post-truth üzerine”, <https://t24.com.tr/yazarlar/cebrail-otgun/yalan-sahnesinde-sanat-post-truth-uzerine,27479> (Erişim tarihi: 26.7.2020).
- Postman, N. (1999) *Televizyon: Öldüren Eğlence – Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ranciere, J. (2014) *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, Çev. Savaş Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul.
- Rorty, R. (1995) *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, Çev. Mehmet Küçük, Alev Türker, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Rose, T. (2019) *Ortalamanın Sonu: Aynı Olmaya Değer Veren Bir Dünyada Başarılı Olmanın Yolu*, Çev. Tufan Göbekçin, Paloma Yayınevi, İstanbul.
- Schmid, W. (2020) *Dokunmanın Gücü Üzerine*, Çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Soliman, S., Taha, D., Sayad, Z. E. (2019) “Architectural Education in the Digital Age: Computer Applications: Between Academia and Practice”, *Alexandria Engineering Journal*, No: 58, s.809-818.
- Stiegler, B. (2019) “Antroposenden Çıkmak”: <https://www.eurozine.com/antroposenden-cikmak/> (Erişim tarihi: 17.10.2019).
- Talimciler, A. (2020) “Sorun açığı kapalı değil, üniversite sistemimizin kendisi”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ahmet-talimciler/sorun-acigi-kapalisi-degil-universite-sistemimizin-kendisi,27625> (Erişim tarihi: 8.8.2020).
- Tekerek, T. (2020) “Fransa 5G’yi tartışıyor: Teknolojik gelişme her zaman iyi değildir”: <https://acikradyo.com.tr/avrupa-ne-konusuyor/fransa-5gyi-tartisiyor-teknolojik-gelisme-her-zaman-iyi-degidir> (Erişim tarihi: 1.10.2020).
- Uluğ, Ç. (2020) “Félix Guattari ve gerçek üstüne: makinelerin tekinsizliği”: <https://t24.com.tr/k24/yazi/felix-guattari-ve-gercek-ustune-makinelerin-tekinsizligi,2810> (Erişim tarihi: 17.8.2020).
- Van Tilburg, W. (2020) “Leprosy of the soul? A brief history of boredom”: <https://theconversation.com/leprosy-of-the-soul-a-brief-history-of-boredom-144754> (Erişim tarihi: 21.8.2020).
- Vesely, D. (2004) *Architecture in the Age of Divided Representation: The Question of Creativity in the Shadow of Production*, The MIT Press, Massachusetts, USA.
- Wolf, N. (2003) “The Porn Myth”, *New York Magazine* (October 9, 2003).
- Wong, B. (2020) “Covid-19 sonrası ve ‘normale dönme’ söylemindeki sorun”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/covid-19-sonrasi-ve-normale-donme-soylemindeki-sorun-haber-1503479> (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Yazıcıoğlu, T. (2018) “Üniversitenin piyasa ve fabrikaları”: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-355-kasim-2018/9191/universitenin-piyasa-ve-fabrikalari/9193> (Erişim tarihi: 13.12.2019).
- Yırtıcı, H. (2020) “Akademik kıyım ve akademisyenin açmazları”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/08/06/akademik-kiyim-ve-akademisyenin-acmazlari/> (Erişim tarihi: 6.8.2020).
- Yırtıcı, H. (2020) “Pandemide kamusal insanın dramı”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/09/24/pandemide-kamusal-insanin-drami/> (Erişim tarihi: 24.9.2020).
- Zizek, S. (2011) “Shoplifters of the World Unite”, *London Review of Books*, Volume: 33, No: 16 (25.8.2011), <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v33/n16/slavo-j-zizek/shoplifters-of-the-world-unite> (Erişim tarihi: 20.7.2019).
- Zizek, S. (2020) “Sosyal Mesafeneme Halinde Elon Musk’ın Zihinlerimizi Kontrol Etme Arzusuna İhtiyacımız Yok”, <https://terrabayt.com/dusunce/sosyal-mesafeneme-halinde-elon-muskin-zihinlerimizi-kontrol-etme-arzusuna-ihtiyacimiz-yok/> (Erişim tarihi: 2.9.2020).

Faraway, So Close! On the Paradoxical Nature of the Online Education in Architecture

The online education was a rapid response against the negative effects of the Covid-19 pandemic upon the ‘normal’ education of architecture. But at the same time it was also a proper instrument which served to the articulation of architectural design with digital technologies. However the online education is primarily not concerned with distances, but it depends upon mass media on a global scale. It also creates a comfort zone both for students and academicians by virtue of its own paradoxical nature.

On the other hand, the academic precariat has to interrogate the online education in a context which is built by the visual domination of digital culture’s image bombardment. Actually the online education is a trivet which consists of the student, the academician and the media in between. So for now it has to be the epicenter of a debate which is going to problematise the late capitalist industrialisation of the university according to the American model, and the elimination of the tactile in architectural design process via digital techniques.